

Boekbesprekingen

J. Dubbink (red.), *Ezechiël* (ACEBT 26), 2VM, Bergambacht 2011, 119 pp., € 19,75, ISBN 9789490393137.

In een tiental bijdragen biedt dit cahier een blik op de diversiteit van Ezechiël. De bijdragen pretenderen niet alle vragen op te lossen maar wel de achtergronden van de teksten te verduidelijken en waar mogelijk het boek met zijn bizarre beelden toegankelijker te maken, aldus de achterflap. Een inleidend artikel over Ezechiël en enkele centrale themata opent de bundel. Daarna volgen meer detaillistische en technische artikelen. Deze laatste vormen voor een enigszins ingevoerde lezer de meest interessante. Er is een keus gemaakt uit enkele opmerkelijke en aansprekende teksten: het roepingsvisioen, hoofdstuk 18 in verhouding tot het concept rechtvaardigheid in de Thora, de dodenklacht uit hoofdstuk 19 met een korte notitie over een vertaalkwestie in vers 2, een bespreking van de formulering 'niet omwille van jullie...' in 36:22, een frisse kijk op 37:3 uit het visioen van het dal vol dorre doodsbeenderen en de toedeling van het land aan de stammen van Israël in 47:21-48:29. Een meer thematisch artikel handelt over het vrouwelijk lichaam in Ezechiël met hoofdstuk 23 als spil. Een technisch artikel gaat in op variante lezingen in de Masoretische tekst en Papyrus 967 (Grieks). Ontstaan, geschiedenis en verschillende *Vorlagen* van Ezechiël komen aan de orde. De laatste bijdrage bespreekt Ezechiël als profetenlezing in de synagoge. Samenvattingen in het Engels, personalia en een tekstregister sluiten de bundel af. Het cahier slaagt erin de diversiteit van Ezechiël te tonen en brandt zich niet aan de geformuleerde pretentie. De artikelen over specifieke teksten spreken het meest aan en dagen uit tot eigen gedachtevorming.

Jurrien Mol

Marjo Korpel & Johannes de Moor, *De zwijgende God*, Skandalon, Vught 2011, xii + 316 pp., € 28,50, ISBN 9789490708313.

Het zwijgen van God is een thema dat vanuit verschillende invalshoeken benaderd kan worden. Het vormt niet alleen een probleem voor gewone godzoekers, maar ook dogmatici, filosofen en bijbelexegeten houden zich ermee bezig, allemaal op basis van hun eigen disciplinaire methoden, maar over het algemeen zonder de discussies buiten hun eigen beperkte vakgebied te kennen. De versnippering in de discussie was onbevredigend voor Marjo Korpel, universitair hoofddocent Oude Testament aan de Universiteit Utrecht, en haar leermeester Johannes de Moor, emeritus hoogleraar Hebreeuws, Israëlitische oudheden, Semitische talen en cultuurgeschiedenis van het Nabije Oosten van de Theologische Universiteit Kampen. Ze schreven eerst voor theologen het boek *The Silent God* (Brill, Leiden 2011), waarna Marjo Korpel zorgde voor een Nederlandstalige bewerking die toegankelijker is voor geïnteresseerde niet-theologen. De auteurs zijn van mening dat gegevens in het Oude Testament en in de andere teksten uit het oude Nabije Oosten veel meer aandacht verdienen in het theologische denken over het zwijgen van God. Toch zetten ze in Hoofdstuk 1 bewust in bij de min of meer recente theologie, filosofie, literatuur en film en niet bij de oude teksten, omdat ze voor ogen willen hebben welke vragen aan de oude teksten gesteld moeten worden. Denkbeelden van atheïstische, agnostische, joodse en christelijke schrijvers passeren daarbij de revue, onder wie Jean-Paul Sartre, Samuel Beckett, Eli Wiesel, Emmanuel Levinas, Karl Barth en Dietrich Bonhoeffer. Na een verantwoording van de opzet van het boek (Hoofdstuk 2) bespreken de auteurs in Hoofdstuk 3 de redenen voor intermenselijk zwijgen zoals die in

de oude teksten naar voren komen. Ze vinden deze bespreking van belang omdat het spreken over het zwijgen van de goden een antropomorf karakter heeft. Het is daarom nuttig om na te gaan of de redenen die voor menselijk zwijgen gegeven worden gelijk zijn aan de veronderstelde redenen voor het zwijgen van de goden. De auteurs onderscheiden zowel binnen het Oude Testament als in de andere teksten uit het oude Nabije Oosten vijf groepen van redenen waarom mensen onderling zwijgen: ze zwijgen vanwege overtredingen, vanwege ontzag of angst, vanwege geduld en wijsheid, vanwege onvermogen, en ten slotte vanwege slaap. In Hoofdstuk 4 komen het spreken van mensen tot goden en het zwijgen van mensen ten opzichte van goden aan de orde, waarbij de voorbeelden van menselijk zwijgen opnieuw in de vijf genoemde categorieën ondergebracht worden. Hoofdstuk 5 gaat in op de wijze waarop goden zich volgens de oude teksten wenden tot de mensen. Korpel en De Moor benadrukken hier dat de goden vrijwel alleen door bemiddeling van profeten en andere menselijke boodschappers spraken en slechts zelden rechtstreeks iets van zich lieten horen. Ook maken ze aannemelijk dat de goddelijke boodschappen die staan opgetekend in het Oude Testament en de andere oude teksten in hoge mate gestempeld zijn door de creatieve schrijvers, die er desondanks heilig van overtuigd waren dat ze boodschappen van de goden overbrachten. Na deze lange aanloop komt in Hoofdstuk 6 het zwijgen van de goden in de oude teksten aan de orde. De auteurs benadrukken dat in het Oude Testament Gods zwijgen in het niet valt bij zijn veelvuldige spreken. De redenen voor het zwijgen van de goden worden in dezelfde vijf categorieën ingedeeld als de redenen voor menselijk zwijgen. Wat daarbij opvalt is dat het Oude Testament het zwijgen van God niet of nauwelijks toeschrijft aan angst en onvermogen, terwijl andere teksten uit het Nabije Oosten daarin wel de oorzaak van het zwijgen van goden konden zien. Naast verklaarbaar goddelijk zwijgen blijkt er ook goddelijk zwijgen te zijn dat de gelovigen – ook die van het Oude Testament – tot wanhoop dreef omdat ze er juist geen overtuigende verklaring voor konden vinden. In de Epiloog (Hoofdstuk 7) staat de gedachte centraal dat als God zwijgt mensen maar namens God moeten gaan spreken, bijvoorbeeld door te protesteren tegen onrecht. Dat deze vorm van 'samenwerken met God' legitiem is, blijkt volgens de auteurs uit het feit dat in de oude teksten goddelijke boodschappen ook bijna altijd door menselijke bemiddelaars overgebracht werden. Met de woorden van Etty Hillesum: 'En als God mij niet verder helpt, dan zal ik God wel helpen.' De wijze waarop in *De zwijgende God* discussies uit verschillende vakgebieden bij elkaar gebracht worden, is uitzonderlijk en verdient navolging. In een paar hoofdstukken komen wel heel erg veel gegevens uit de teksten aan de orde en de lezer moet soms zelf zoeken naar de relevantie daarvan, wat voor een deel van het beoogde lezerspubliek te veel gevraagd is. De auteurs erkennen dat de redenen voor het goddelijke zwijgen op andere manieren in categorieën ingedeeld kunnen worden. Naar mijn oordeel zijn zij geneigd het goddelijke zwijgen in de oude teksten maar ook het goddelijke zwijgen zoals dat hier en nu ervaren wordt te snel van een verklaring te voorzien. Jan Siebelink getuigt van een existentiële worsteling als hij zegt: 'Het zwijgen van God. Dat is misschien wel mijn grootste angst.' De vraag is in hoeverre de velen die die angst herkennen geholpen worden met een verklaring voor Gods zwijgen, of met de oproep om met meer vrijmoedigheid het woord te nemen namens God. Is God niet zelf aan zet en hebben wij het niet nodig dat hij weer rechtstreeks tot ons spreekt, wanneer mensen zich niet in staat voelen om voor hem te spreken, of juist wanneer ze zich wel in staat voelen om voor hem te spreken? Er blijven dus vragen over. Maar met deze studie geven de auteurs een verrassende en waardevolle impuls aan een discussie die van groot belang is voor theologie en kerk.

Paul Sanders